

FARKAS GÁBOR

„Gyógyít, hogy megrendülhetek”

Identitásformálás és szakralitás
Lászlóffy Aladár költészetében

A 2009-ben elhunyt Lászlóffy Aladár költészetének recepciója már 1971-ben kezdetét vette azzal, hogy a Kántor Lajos és Láng Gusztáv által publikált irodalomtörténeti szakkönyvbe beemelték az akkor még pályakezdő költőt. A két szerző akkor Lászlóffy szokatlan versbeszédét, a preferált proletkult esztétikai minőségtől való eltérését így írta le: „Első verseivel az '50-es évek közepén jelentkezett, a közlésért azonban keményen meg kellett küzdenie az akkori versszerkesztőkkel: legtöbb versét borzalmasnak minősítették, nehezményezték »kozmi-kusságát«, melyet a valóság-ábrázolással állítottak szembe, hiányolták a műveiből és magatartásából a »költői alázatot«. A vádak nem voltak teljesen alaptalanok; Lászlóffy valóban nem alázatosan kopogtatott a szerkesztőségi ajtókon, tudatosan fordult szembe közvetlen elődei s néhány évvel idősebb kortársai »lírai realizmusával«; egy kisszerű valóságtükrözéssel.”¹ Az alázatosság hiányának megállapítására rimel Görömbei András Lászlóffy egész nemzedékére – az első Forrás-nemzedékre – vonatkozó állítása is: „A '45 után induló fiatalok még idomulni igyekeztek az előttük járó nagy nemzedékhez, sem eszmei, sem esztétikai értelemben nem akarták tőlük magukat elhatárolni. Az első Forrás-nemzedék viszont akkor kezdte pályáját, amikor a XX. kongresszus (1956. február) utáni légkörben a dogmatizmus hibáinak megszüntetése megindult, s általában erős szemléleti nyitódás vált lehetővé, amikor megkezdődött a szűkre fogott hagyományos szemlélet kitérítése, s egyre több érték létjoga lett vitathatatlanná.”² Lászlóffy korai versei tehát nemcsak „a hangnemváltás, a klasszikus lírai hagyománytól való elhatárolódás igényét”³ jelzik, hanem szakítanak „a tradicionális Erdély-kép metaforáival, az eredetmítoszokkal, a múlt értékeire való hivatkozás közismert toposzai-

val”.⁴ Jól példázzák ezt a költő szavai a Forrás-könyvek egyik első kiadványaként 1962-ben *Hangok a tereken* címmel megjelent debütáló kötet *Új óda* című versében: „Minket nem köt se gyökér, se hegy láb se forrás / az eredetünkhöz.”

A nemzedéki közösségvállalás, a korábbi generációtól, valamint a proletkult dogmatizmusától való elhatárolódás, ugyanakkor a szocialista realizmus ifjújü daccal kevert vállalása adta tehát a korai Lászlóffy-versek hangulati, tematikai relevanciáját. A második, 1965-ös *Színhelyek* című kötet költeményei azonban már a lírai szemlélet irányváltásáról tanúskodnak. A kötet első versében, *A kőfaragókban* a mesteremberek nem sztahanovista élmunkások, hanem egy közepkori dóm építői:

„Véső táncol Mária arcán. Szent György arcán,
ötven-hatvan kőműveskanál, ácskalapács is hallszik.
Épül a dóm.

A mesterek kék kötényét por lepi.

Izzad a kőfaragó és felnéz:

itt van a tér.

A homlokzatok háromszáz év csipkés hangulatával,
áhitattal nézik a most emelkedőt.”

Az idézett sorokból kitűnik, hogy a munka mint fogalom, „áthidalhatatlan térbeli és időbeli távolságra”⁵ áll a szocializmus diadalát hirdető proletkult esztétikai minőségtől. De ezen túlmenően a készülő Mária- és Szent György-szobor, a „homlokzatok háromszáz év csipkés hangulatával” emelkedő dóm és az építők áhítata olyan szakrális versbeszédéről tanúskodik, amely jól példázza, hogy Lászlóffy Aladár második kötetének versei mégiscsak egyenes folytatásai lehetnek annak a sajátosan erdélyi lírai hagyománynak, amelyben a vallásos hit és a nemzetiségi lét megfogalmazása egyaránt identitásformáló tradíció. Ráadásul – habár az életműben mindvégig megmarad az avantgárd tradíció „egy újfajta racionális alapozottságú költőiség kibontakoztatására”⁶ – a későbbi Lászlóffy-kötetekben rendre helyet kapnak a személyes identitás keresést a közösségi létélménnyel összekapcsoló költemények, amelyekben a lírai én öntudatát, történelmi meghatározottságát egy egyetemes értelmű kollektív tudatban keresi és találja meg, és

1 Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Bukarest, 1971. 121–122.

2 Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–1990)*. Debrecen, 1997. 73.

3 Szilveszter László Szilárd: *Félföldön Ég és Föld között – Identitásalakzatok a második világháború utáni erdélyi lírában*. Budapest, 2016. 34.

4 Uo. 34.

5 Uo. 37.

6 Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–1990)*. Debrecen, 1997. 92.

ezeket az alkotásokat nemegyszer jellemzi a szakrális versbeszéd.

Lászlóffy Aladár verseiben már a nyolcvanas, de még inkább a kilencvenes években „gyakorivá váltak a közvetlenül szakrális, keresztény mitologikus jelentésvonatok és modális alakzatok”⁷. Biblikus versei azonban nem parafrázisok, ugyanis bennük a szakrális versbeszéd egyfajta Erdély-allegóriaként, a kisebbségi létsors párhuzamaként jelenik meg, soraiban „az összmagyar kultúrörökség emlékezete és önvédelme elválaszthatatlanul társul a transzcendentális eszmélkedés áthagyományozódó és mindig megújuló késztetéseivel”⁸.

1993-ban jelent meg Lászlóffy Aladár *Keleti reneszánsz* című kötete a Kriterion Kiadónál. A könyv számos verse még a nyolcvanas években született, de a Ceaușescu-rendszerben nyilvánvaló okokból nem jelenhettek meg, ezért a publikáció elhúzódott a romániai rendszerváltást követő évekre. E kötetrel kapcsolatban jegyzi meg Legeza Ilona, hogy benne a költő „megőrizte pályakezdő expresszionizmusának közösségi hangját [...], de mélyebbre hatolt az erdélyi, távlatosabban a magyar költészet hagyománykincsének birtokbavételével és szuverén átlényegítésével”⁹. Az *Adventi litániák* című vers (1984) a kötet releváns, hármastagolású, ciklikus kompozíciója, amelyben mindvégig a szakrális versbeszéd a meghatározó. Az advent a keresztény ünnepekörben a Jézus eljövételét váró, karácsonyt megelőző időszak, a litánia pedig felsorolásokból, párbeszédekből álló imádság, könyörgés a vallásos terminológiában. A vers három részét olyan zárójelbe tett „címekek” látta el a szerző, amelyek a vallásos szóhasználat meghatározó fogalmai. Az első szakasz címe *Confiteor*, egy latin kifejezés, amely szűkebben a katolikus gyónás kezdő imádságának első szava, vagyis magyar fordításban: „gyónom, meggyónom”; tágabb értelemben, teológiai szakkifejezésként a jelentése: bűnbánat. Ebben a szakaszban az egyén és a közösség meghasonlása egyenértékű vétkek. Előbbire a szerelmek, utóbbira a történelem eseményeinek megbánása vonatkozik az első két versszakban. Az ezt követő záró strófák már egyértelműen az imádság

szintjére emelik a verset, hiszen a lírai alany immansens módon kerül bennük kapcsolatba a megszólított Mindenhatóval:

„Mebántam minden szövetséget,
én kérdeztem, ő hallgatott,
egyedül már a szégyen éget –
hallgatok

aligha lehet itt már egynek
magára venni minden vétket.”

E sorok expresszionista jellegére utal, hogy a lírai és vallásos tradícióktól egyaránt eltérni látszó *techné* megbontja az egyébként szonett formájú vers záró versszakaira vonatkozó formai szabályokat azzal, hogy a „hallgatok” kezdetű sor szótagszáma eltér a többitől, valamint azzal, hogy az utolsó strófa első sorát a gondolatjelek „pótolják”. A teológiai jellegű eltérés pedig abban áll, hogy a lírai én az utolsó sorokban gyakorlatilag megkérdőjelezi a jelen időbe helyezett végítélet, vagyis a második krisztusi eljövétel (Adventus Domini) lehetőségét. A vers második (*A hit*) és harmadik (*A csillapító szeretet*) ciklus-darabja már inkább közelít a tradíciókhoz mind verstani, mind tematikus szempontból. A másodikban a hit személyes jellegű definíciója („az erőt nemcsak önmagamban, / hanem minden jóság nagy ígéréteben / lehet feltalálni: az a hit”), illetve az oximoron alakzataival kifejezett emberi gyarlóság megfogalmazása áll a lírai kifejezés középpontjában („a sár hosszát tiszta napjaimmal mérik, / a jó mélyét hamis marok koto-rássza”). A hagyományos felező tízes ütemhangsúlyos sorokból álló párrímes harmadik szakasz ugyanezt az ambivalenciát hangsúlyozza az emberi lélekben, a jó és a rossz egyenlő eséllyel választható lehetőségének abszurditását, amit csak az isteni szeretet, a kegyelem tud feloldani: „Ember ez a tűz, kinek maga sok... / Harmatozzatok, égi magasok!” Tehát az a költő, akinek hatvanas évekbéli verseiben „természetes helyet kapott a technikai civilizáció iránti bizalom, a modern természettudományos gondolkodás, az emberi életforradalmi átalakításának hite”¹⁰, a nyolcvanas évek Romániájában jut el a közösségben is magára hagyott egyén magányának kilátástalanságáig, amelyből a kiutat csak az „égi magasok” kínálják.

7 Bertha Zoltán: *Óda és zsoltár. Vonások a költő arcképéhez.* Napút, 2007/9. 14.

8 Bertha Zoltán: „...Hogy kitudódjék a világ”. Lászlóffy Aladár *írásművészetéről*. In: *Sorsmetszetek*. Bp., 2012. 76.

9 Legeza Ilona könyvismertetője: <http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li1209> (utolsó letöltés: 2019. 03. 29.)

10 Pomogáts Béla: *Erdélyben és Európában. Lászlóffy Aladár költészetéről*. Forrás, 2006/12. 82.

Már az életmű összegzésének igényét mutató *Felhősödik a mondatokban* című Lászlóffy-kötet 1998-ban jelent meg a Kortárs Kiadó gondozásában. A könyv versei tematikusan az otthon, a hit, a nyelv és a humánium helyét keresik az itteni és az ittenin túli világban egyaránt. Az *Ad notam Bogáti Fazekas*¹¹ című költemény évszak-kepe az eredendő bűn helyszínének, az Édenkertnek az allegóriája. Amíg azonban ott időjáráshoz nem köthető a narráció, itt a tél ontológiai meghatározottságú: a lét mindenkori nyomorának a metaforája. A vers alanya mégis bizakodva szólítja meg az Urat, mert tudja, hogy „a nyomorban is benne él / az ígéret, a bő vigasz”, és abban is bizonyos, hogy „a tél, / ha fehér mennykövel havaz, / annak ki már nem félve fél / megadatik még a tavasz”. Ugyanez a tél a bűn jelképévé emelkedik a *Fohász az emberért* című versben, amely abszurd panorámával festi meg a kilencvenes évek háborúinak képét. Ebben az apokaliptikus látomásban „Se világűr, se kicsi háztáj, / semmi se biztos menedék” az egyén, a humánium számára. És ha már az ábrázolás apokaliptikus a versben, a záró strófában a lírai én fel is szólítja az Urat a végítélet, a Messiás újbóli eljövételére: „Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk.” A kötetben a legszemélyesebb alkotás *A költő* című vers. Talán első olvasáskor fel sem tűnik az olvasónak az a nyelvi játék, amely a költemény alanyát a két nyitó mondat után egyes szám első személyből egyes szám harmadikba helyezi úgy, hogy a sorok megmaradnak személyesnek, nem válnak a kijelentések általánosíthatóvá, behelyettesíthetővé:

„Sionból szállahegygé lettem.
Húsvétot ülhetek felettem.
Íme a férfi, aki végül
saját szó-templomává épül.”

Az ember egzisztenciális léte és a költői, alkotói létezés itt már elválaszthatatlan keresztjei a humánumnak, így válik a vers a költőelődök ars poétikáira

11 Itt Lászlóffy Aladár feltételezhetően Bogáti Fazekas Miklóst jelölte meg (? – Kolozsvár, 1592), aki unitárius lelkészként és énekeszerzőként magyar nyelvre fordította a teljes *Zsoltárok Könyvét*; 1579-es énekeskönyvét pedig még a szombatosok is átvették. Megjegyzendő azonban, hogy a 16. századi Erdélyben élt egy másik unitárius lelkész és költő is, akit Bogáti Fazekas Miklósnak hívtak (1548 – Kolozsvár, 1592 és 1607 között). Lásd: *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (utolsó letöltés: 2009. 03. 31.)

(Ady Endre: *A Sion-hegy alatt*; Horatius: *Melpoménéhez*) is reflektáló kompozícióvá.

Lászlóffy Aladár költészetében a kétezres évek már az összegzés, a számadás pályaszakasza, amely „nemcsak a megváltozott nyelv, a személyesebbé váló vers, a legapróbb elemből is dallamot – nem Lutoslawski, hanem Mozart muzsikáját – sarjasztó érzésvilág miatt érdekes, hanem a megrendült ember – testét betegségek szabdalják, elméjét kétségbeesések – *ima-pózától* is”.¹² A *Bársonyok és Borgiák* című kötet (Kortárs Kiadó, 2000) verseiben az *Isten radarján* megmutatkozó perspektívából ábrázolt emberi lelkek, mint a *golyóérte kuglibábok*, hevernek az isteni gondviselés terében. Lászlóffy hangnemében itt már egyértelműen a személyesség és a szakralitás az uralkodó, istenképe egyre immanensebb, nem a transzcendenciát, hanem a közelséget hangsúlyozó. A költő a lírai gyónás szándékával szólítja meg a Mindenhatót a *Húsvét* című versben: „Uram, fogadd el számadásom”. Az emberi gyarlóság, kicsinység alázatát fejezik ki sorai („Uram, add meg a lehetetlent [...] szerettemmel ünnepelni / és sírva sírni mindenért”), de egyben a jövőbe vetett bizodalmit is („a felszálló galambsereggel / fellélegezhet a jövő”). Ugyanez – a bűnbánat aktusa – figyelhető meg a *Púpszimfónia*, a *Via sacra* vagy *A pünkösdre bocsátott zápor* című alkotásokban, vagyis „a vers a gyónás temploma lesz”.¹³ Az elsőben a teve púpja a keresztjét halálig hordó ember allegóriája („csak érzem, hogy e súlyos háton / ott utazik a bűn s az érdem”). A másodikban a költő a keresztút, az öröklét és a tél szimbolikus egymásba fonásával alkot olyan komplex képet, amelyben az emberi lét transzcendenciája plasztikus ecsetvonásokkal jelenik meg („testem keresztmakettje hízik-porlik [...] fogyatkozása / lesz örök dolgok rosszabb végű mása”). Az említett harmadik versben olvasható a kötet legszemélyesebb, Istenhez fohászzkodó vallomása. Soraiban az ember, a költő és az alkotói életmű hittelt-reménnyel telt önértékelése válik a mindenkori hívő humánium allegóriájává:

„Uram, igazold álmaim,
hogy nem volt hiába a kín.
Ígérd, hogy sorsom bábele
értelmesen bukik bele.”

12 Szokolczay Lajos: *Álmaink könnyűlovassága. Lászlóffy Aladár költészetéről*. Magyar Napló, 2006/4. 9.

13 Uo. 9.

Lászlóffy Aladár életművében tehát a generációs indulás az elhatárolódás, a markáns önmeghatározás és az expresszionista képalkotás, illetve vallomás-igény jegyeivel kapcsolódott össze. Líráját később az évtizedek emberiségtapasztalata avatta összegző szándékú humánunköltészetté, amelyben a szakrális versbeszéd mindvégig meghatározó jellemző maradt. És miből fakadhat legszemélyesebb létértelmező val-

lomásverseiben a télből folyton átderengő tavasz? Erre a legautentikusabb választ maga a szerző adja egy interjúban: „időnként ismételten megtudom, hogy a költők képezik az emberiség szívét”.¹⁴

¹⁴ *Manierista naplementék. Tar Ferenc kérdéseire válaszol Lászlóffy Aladár. Pannon Tükör, 2001/3–4. 51.*

Petrás Mária: Mária